

Denizde Gece Yolculuğu *

YAVUZ ERTEN
Klinik Psikolog ve Psikanalist

"Melankoli" kavramının günümüzün kuru ve statik DSM tipi depresyon kavramının içerdiklerinden fazlasını barındırdığına inanıyorum. Bu fazlalık, bir tarafı ile onun içindeki "şizoid" öğelerle ilgilidir. Melankolide çoğunlukla trajik ve destansı bir fenomenoloji ile karşışarıya kalıyoruz. Bu trajik ve destansı hâl, onun sınırlara doğru giden bir yolda yürümesinden de kaynaklanıyor. Biraz sonra söyleyeceklerimin fenomenolojinin bu trajik ve destansı boyutunu işaret ettiğini düşünüyorum.

Freud'a göre, melankoli ve sağlıklı yas süreci birbirlerinden farklıdır. Sağlıklı yasta, kaybedilen nesneden çekilen libido, yeni bir nesneye aktarılabilir. Oysa melankolide libido, tekrar iç dünyaya yatırılır. Bir başka deyişle, bir nesne yatırımının yerini, ben'e (egoya) yedirilen bir nesne özdeşleşmesi almıştır. Bu bir anlamda ikincil narsizm düzeneğidir. Kendi kendine kapanılır, kendine yutulur. Yutan ve yutulan bir bünyede toplanır. Melankolinin nasıl yamyamsı düşlemler barındırdığını anımsamamız yerinde olur. Bu yamyamsı öğeler, şizoid süreçlerin oral şiddetini yansıtır.

Fenichel'in (1974) aktardığı bir melankoli vak'asına kısaca kulak verelim: *"Hasta balık yiyemiyordu, çünkü ona göre balıkların da "ruhu" vardı ve dolayısı ile balık, hastanın henüz bir yaşındayken ölmüş babasını temsil ediyordu. Bu hastanın sindirim sistemi belirtileri vardı ve diyaframının hasta olduğuna inanıyordu. Bu belirtilerle, ölmüş babasını yeme isteğini önlüyordu. Hastanın konuştuğu Almanca dilinde, diyafram sözcüğünün karşılığı olan Zwerchfell'i (tsverhfel) zwergfell (tsvergvel) (zwerge=cüce) gibi söylediği ortaya çıktı; hasta karnında küçük bir cücenin sıçrayıp durduğunu tasarımıyordu. Onun "zwerchfell"i, yenip yutulmuş babasını (...) simgeliyordu."* (s.356). Evet, balık yiyemeyen hasta... Bu balık meselesine çok kısa bir süre sonra tekrar döneceğiz; ancak bu sefer memeli bir deniz hayvanından söz edeceğiz ve yenilen değil, yiyen o hayvan olacak.

Bundan yıllar önce beni çok etkileyen ve Türk Sinema Tarihi'nin en iyi filmlerinden biri olduğunu düşündüğüm, Ömer Kavur'un "Gece Yolculuğu"nu izlemiştim. Film, Jung kuramının çok başarılı bir uygulamasıydı. Ya Ömer Kavur bilinçli bir Jung uyarlaması yapmıştı ya da Jung'ta kendini ifşa eden, "Gece Yolculuğu"nda da ifşa etmişti. Film, senaryo yazarken Ege'de dolaşan bir yönetmenin, terk edilmiş bir Rum Köyü'ne yerleşerek yavaş yavaş gerçekliğin dışına çıkışını ve en sonunda ortadan kayboluşunu anlatır. Son karede, onu fellik fellik arayan arkadaşı senaryonun sayfalarını denizin kenarında bulur. Senaryonun ismini (Gece Yolculuğu) seyirciye de göstererek okur ve denize bakar. Filmin adı ile Jung'un kuramındaki önemli bir kavram arasındaki bağlantı hemen dikkat çekiyordu. Jung'un destan, masal, efsaneler üzerinde yaptığı araştırmalardan ortaya çıkan bir kalıp vardır: "Denizde Gece Yolculuğu" (Night Sea Journey).

Jung, bu kalıbın özünde "yeniden diriliş" inancı olduğuna inanır. Fiziksel dünya deneyimlerinin en etkileyicilerinden biri olan güneşin batışı ve doğuşunun ilkel zihinlerde yer eden bir kalıp oluşturduğunu iddia eder. Güneş, akşamla birlikte denizin bir yakasında (batıda) yavaş yavaş sulara gömülür. O artık yok olmuştur, ortalığı karanlık basmıştır. O, karanlık gecenin sonunda denizin öbür yakasından (doğudan-doğumdan) doğar. Güneş, bir gece boyunca "dipte"

* İstanbul Psikanaliz Derneği (İPD) tarafından 2002 yılında düzenlenen "Melankoli" konulu "İstanbul Psikanaliz Buluşmaları"nda yapılmış konuşma.

"Erten, Y. (2010) Karanlık Odadaki Suretler, Sf:190-197, GOA Yayıncılık, İstanbul." kitabından alınmıştır

yaptığı yolculuk sonunda diğer yakaya ulaşmıştır ve ölümünün ardından yaşama tekrar döner (Erten, 1988).

"Denizde Gece Yolculuğu" temasının en çarpıcı öykülerinden biri Yunus Peygamber Efsanesi'dir. Bu efsane, dinlerin de sahip çıktığı bir Ortadoğu halk hikâyesidir. Pek çok değişik versiyonu vardır. Bu versiyonların farklılaşması ona sahip çıkan ve anlatanların öyküyü kendi çıkarlarına göre eğip bükmelerinden kaynaklanır. Bu versiyonların bir ortalamasını alıp anlatmak gerekirse Yunus Peygamber Efsanesi şöyledir:

Bir öksüz olan Yunus Peygamber (Sahib-i Hut, Zin-nun) 33 yaşında bir Asur kenti olan Nineva'ya, Tanrı'nın buyruklarını tebliğ edip onları içinde yaşamakta oldukları günahkâr yaşamdan çekip çıkarması için yollanır. Eğer gittikleri yoldan vazgeçmeyeceklerse başlarına büyük felaketler geleceğini onlara söyleyecektir. Doğrusu pek başarılı olamaz, onunla alay edilir. "Tek bir kişinin hatırı için azap inip herkesi yok edecekse müsaade et bu azap gelsin." bile denir ona. Yunus Peygamber umutsuzluğa kapılır ve kendinden şüpheye düşer (peygamberin imanının şüphe ile gölgelenmesine "zelle" denir). Musevi ve Hristiyan kaynaklara göre, bir Yahudi olan Yunus Peygamber, Yahudilere çok eziyet eden Asurlularla ilgili çelişik duygulara sahipti. Bir yandan peygamberliğinin gereğinin başarılı şekilde tamamlanmasını –ve dolayısıyla Asurluların doğru yolu bulmasını- istiyordu. Bir yandan da Asurluların yaptıklarının cezasını görmelerini –yok olmalarını- istiyordu. Böyle bir çelişiklik, bir psikanaliz divanını gerektirecek yaman bir ikilemdi. Bu arada, "Yunus'un Batı Dillerindeki karşılığı olan "Yonah" sözcüğünün ikinci anlamını anımsamak manidar olabilir. "Yonah", "uğursuzluk getiren" anlamını da taşır. Yunus Peygamber, "görev yerini" (Nineva'yı) terk ederek kendini çöle vurur. Daha sonra bir kıyıya varır (Kimi kaynaklara göre Dicle, kimilerine göre Fırat, kimilerine göre Kızıldeniz. Ama her halükârda, Yunus Peygamber için intihar gibi bir çöl yürüyüşü düşünürken bu bir sürprizdir). Bir gemiye biner. Gemi giderken büyük bir fırtına çıkar. Gemi fırtınada hiç ilerleyemez. Çekilen kürekler boşunadır. Yunus Peygamber denizcilere: "Ben Tanrı'nın buyruğuna uymadım. Başınıza gelenlerin sebebi benim. Beni denize atın." der. Onu karaya çıkarmaya çalışırlar; ama kürekler çekilemez. Gemideki kaçağın (veya suçlunun) kim olduğunu anlamak için kura çekilir. Kura Yunus'a çıkar; bir daha çekilir, yine Yunus'a çıkar. Son defa çekilir, Yunus'a çıkar. Yazgısından kaçamayan veya kaçmayan Yunus denize atlar veya atılır, fırtına durur. Onu denizde dev bir balık yutar. Balık, balina veya yunustur (memeli bir balık!). Yunus, balinanın karnında kırk gün kalır (kırk günün ölüm ritüellerindeki yerini göz ardı etmemek gerek). Bu süre zarfında hiçbir şey yemez. Kemikleri yumuşamaya, etleri erimeye başlar. Yunus, balığın karnında, karanlıklar içinde Tanrı'ya yakarır: "Senden başka ilah yoktur. Seni bütün noksanlıklardan tenzih ederim, ben gerçekten sana haksızlık edenlerden oldum." der. Balık kırk günün sonunda onu karşı kıyıya kusar. O kaybolduktan sonra gelen felaketin işaretlerini görmeye başlayan ve imâna gelen Nineva halkı onu aramaktadır. Onu bitkin bir şekilde yattığı o kıyıda bulurlar. Tövbe etmişlerdir. İmâna gelmişlerdir. Böylece başlarına gelecek felaket bertaraf edilmiştir. Yunus Peygamber seksen yaşına kadar o kavimle yaşar (Gölpınarlı, 1990).¹

Yunus Peygamber hikâyesi neler düşündürüyor? Öncelikle Yunus'un Nineva'ya karşı yaşadığı çelişik duygular üzerinde kısaca durmak gerek (Peygamberler tarihinden, ümmetine tüm çabalarına ve asla zelleye kapılmamalarına rağmen yardım edemeyen bir sürü peygamber biliyoruz. Oysa Yunus Peygamber, kaçması, isteksizliği ve öfkesine rağmen ümmetinin başına gelecek felaketi önlemiştir. Bu oldukça paradoksal ve ironik bir durumdur). "Peygamber-Ümmet

¹ Öykünün bu kurgusunu Carlo Collodini'nin *Pinokyo* adlı çocuk romanında da buluruz. Pinokyo'nun, balinanın karnında deniz altındaki seyahati onun "insan çocuk" oluşu erecek sürecinin önemli bir adımıdır. Steven Spielberg'in "Yapay Zeka" filminde de robot çocuk denizin altında bir kabinin içinde hapis kalır ve insan çocuğa dönüşmek için Mavi Peri'ye yalvarır. Bu kurgularda örtük olan öge "ölüp yeniden dirilme/yeniden doğma"dır. Ancak bu kez "gerçek çocuk" olarak doğulacaktır. Brearley ve Sabbadini (2008)'de Peter Weir'in yönettiği "Truman Show" filmini analiz ederken "yeniden doğma" örgüsüne dikkat çekerler. Yazarlar Truman Burbank'ın film sonunda yaptığı deniz yolculuğunu Odysseus'un seyahatindeki "dönüşüm" ile karşılaştırırlar. Onlara göre bu deniz yolculuğu Truman'ın yaşadığı sahtelikten kurtuluşu için bir sınavdır. Bu yolculuğun sonucunda ufuk duvarına toslayıp onda açılan kapıdan içeriye girecek ve "True-Man" (Gerçek İnsan) olma olanağına kavuşacaktır.

ilişkisi"ni "Anne-Çocuk ilişkisi" ile karşılaştırarak bir paralelliğe çekersek Yunus Peygamber'in vurgulanmış öksüzlüğü ile ümmetine yönelik ikircikliğini bağlantılandırabilir miyiz? Şüpheye düşen Yunus, Tanrı ile kurduğu bağı kaybetmiş, bundan sonra da Nineva'yı terk etmiştir. Böylece Anne-Tanrısı ile bağı kaybeden, bir anlamda terk edilen Yunus, Nineva'ya, daha önce kendi hissettiği gibi hissettirmektedir. Kökensel deneyiminde terk edilen, bu sefer terk etmektedir.

Bu konuda, Yunus Peygamber Nineva'ya döndükten sonra olanlar ilginç bir perspektif yaratabilir. Mesnevi'ye göre, Yunus Peygamber şehre döndükten ve Tanrı azap yollamaktan vazgeçtikten sonra, "Ben de bundan korkuyordum..." der ve şehirden çıkıp gider. Doğu yöresinde bir çadır kurup içinde tek başına yaşamaya başlar. Bu arada artık kendisinin içinde olmadığı şehre bir şey olup olmayacağını merakla gözetlemeye devam eder. Bu arada, yerden bir kabak filizi biter, büyür. Yunus'u gölgelendirir. Yunus buna çok sevinir. Ne var ki, ertesi gün kabağa bir kurt arız olur. Kabak kurur. Gün doğunca Yunus'a vurur, o sırada bir de çetin doğu yeli esmeye başlar. Yunus şikâyete başlayınca Tanrı der ki; "Dikmediğin kabak asmasına acıdın. Nineva'da benim yarattığım yüz yirmi binden fazla insan var, peki ben onlara acımayayım mı?" (Gölpınarlı, 1990).

Tabii burada belirtmek gerekir ki, "öksüzlük" üzerine söylediklerim, reel anne kaybının doğal ve zorunlu sonuçları değildir. André Green'in (1983) "Ölü Anne" makalesinde belirttiği gibi, özdeşleşmesi psikik yapıda bir kara deliğe dönüşen "ölü anne" bedensel olarak değil, ruhsal olarak canlı olmayandır. Yunus Peygamber kıssasında Yunus Peygamber'in 40 günlük ölümü veya ne sağ ne ölü hâli veya hem sağ hem ölü hâli böyle bir özdeşleşmenin izlerini taşır.

Yunus Peygamber'in öyküsündeki karşıtıklara dair başka şeyler söylemek gerekirse... Yunus'un bir kabir ızdırabı yaşadığı balığın karnındaki esaretinde, etleri dağılma, kemikleri erime noktasına gelmişken, bir başka deyişle, ölümün kıyısında iken, varoluşun yaratıcısı ile onun gözünde oldukça hatırlı bir ilişkiyi sürdürüyor olması, Cotard Sendromunun ikilemelerini anımsatır gibidir. Büyük bir yalnızlığın ortasında, bir yanda parçalanmanın, yok olmanın sefaleti, diğer yanda Tanrısal olmanın azameti. Yunus'un deneyiminin bu iki uç noktası, birbirlerinin sebepleri ve bedelleri gibi görünmektedir. İslam Tasavvufu bu çileli yolculuğu büyük bir onurla taçlandırır. Onu Hazreti Muhammed'in Miracıyla karşılaştırır. Muhammed Burak'a binmiş ve Allah katına yükselmiştir. Hazreti Yunus da bir balık tarafından yutulmuş ve Tanrı ile deniz dibinde karşılaşmıştır.

Ahmed Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa adlı eserinde, onun balıktan çıkmış hâlini "pelte"ye benzeterak tarif ederken, bir doğumu anlatır gibidir. Doğrusunu söylemek gerekirse, bir fırtınanın ortasında denize atılıp kırk gün bulunamayan (ve de dev bir balık tarafından yutulmuş) birisinin ölmüş olması normal bir beklentidir. Daha önce de belirtildiği gibi, bu bir nevi "yeniden diriliş" öyküsüdür. Bu bağlamda, aklıma Freud'un -Jung'u da ikna ederek- bir dönem bağlantı kurduğu şekilde buzul çağı ile melankoliyi veya psikozu ilişkilendiren fantezi düşünceleri geliyor (Hoffer, 1992).² Melankoli, bir "küçük ölüm" olan "kış uykusu" mudur? Bir başka deyişle, geçici bir ölüm müdür? Jung'un "Denizde Gece Yolculuğu" bu tam ölüm olmayan ölümün veya yeniden doğumla nihayete erecek ölümün özü müdür?

Melankoli bu bağlamda bir düşlem projesi veya bir proje düşlemi olarak görülebilir. Bu düşlem, anne-çocuk ilişkisinde varolan yoğun ikircikliği, yoğun bir gerilemeyle (suyun içine ve/veya rahme dönme) psikik ve/veya fiziksel ölümün sınırına kadar giderek ve böylece anne-çocuk ilişkisini yeniden kurmak, yani "reset" etmek yolu ile çözmek projesi olarak tanımlanabilir.

O karanlık gece boyunca, yani "Denizde Gece Yolculuğu" boyunca, bu çok hatırlı yolcusunu taşıyan balık, aynı zamanda yuttuğu bu yolcusunun katili de olabilirdi. Bir anlamda ölüp yeniden doğan Yunus'un hikâyesi, bir sınav başarısızlığı veya eğitim zayıatı olarak, doğumla değil ölümle noktalanabilirdi. Melankoliğin içselleştirdiği nesnesi ile dipte giriştiği bu ölümüne hesaplaşma her

² Freud 1910'larda Lamarekçı tezlere yakınlık hissediyordu ve evrimci biyolog Earnst Haeckel'in "Bireyoluş, türoluşun tekrarıdır." (ontogeny recapitulates phylogeny) bakışını savunuyordu. Aslında bu görüşe bir şekilde yaşamının sonuna kadar bağlı kaldı.

zaman selametle sonuçlanmayabilir. Bu yolculuğun bir yerinde yolcu kaybedilebilir. Öykünün sonu, psişik ve hatta bazen fiziksel ölüm olabilir. O noktada doğum ve ölüm birbirine çok yakındır.³

Sözlerimi Enis Batur'un (2000) "İblise Göre İncil" adlı eserindeki Akrep Dönencesi sayfalarından, Yunus Peygamber için yazılmış satırlarla bitirmek istiyorum:

"Bir bilinmeyen Yunus. Karanlıklardan çıkan bir süreklilik. Göçü izleyen çağlarda toprağa yerleşmiş. Gözleri iki bilinmedik odak. Yüzü bütün kâğıtlardan silinmiş bir pafta. Kapkara bir anıta sığınmış bir eski yaz gecesi, dipsiz öfkesiyle. Orada, Zaman'ın aşınmasını bekliyor. Ülkesinin bütün saatleri durmuş: Günleri, gece duyarlığı ile sönedursun, gecesi ışık çölü." (s.40).

KAYNAKÇA

- Batur, E. (2000) İblise Göre İncil. Altıkırkbeş.
Fenichel, O. (1974) Nevrozların Psikoanalitik Teorisi. Çeviri Selçuk Tuncer, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Kitaplar Serisi No:98.
Erten, Y. (1988) Jung'tan Kavur'a "Gece Yolculuğu", Defter, 3, 149-151.
Gölpınarlı, A. (1990) Mesnevi. Tercemesi ve Şerhi. I. II. Cilt, İnkılap Kitabevi.
Green, A. (1983) La Mere Morte, Narcissisme de Vie, Narcissism de Mort içinde, Paris: Editions Minuit, 222-253.
Hoffer, P.T. (1992). The Concept of Phylogenetic Inheritance in Freud and Jung, Journal of American Psychoanalytic Association, 40.517-530.

psikomitoloji.com

³ Ünlü psikanalist Nancy Mac Williams'ın 2000 yılında bir ders sırasında söylediği bir şeyi hep hatırlarım. Nancy Mac Williams sınırdaki kişilik bozukluğu olanların bir bölümünün psikanalitik terapilerinin ikinci veya üçüncü yılında çok ciddi intihar girişimlerinde bulunabileceklerini belirtmişti. Bu girişim ölümle sonuçlanabilmekteydi. Ancak ölümle sonuçlanmazsa, bu kişilerin intihar girişimi sonrasında hızlı gelişme ve ilerleme kaydettiklerini gözlemlemişti. Williams, bu kişilerin ölümle sonuçlanmayan girişim sonrasında şöyle der gibi olduklarını söylüyordu: "Bak anne, gerçekten denedim. Sonunda senin istediğini yaptım. Ama olmadı. Oraya kadar gittim ve döndüm. Şimdi artık hayatımı yaşayacağım."